

Daiva ŠABASEVIČIENĖ

„È... È... MIRTIE, KUR TAVO DANTYS?“

„Kalės vaikai“ pagal rašytojo Sauliaus Šaltenio romaną (premjera – 2018, vasario 3) – paskutinis režisieriaus Eimunto NEKROŠIAUS (1952–2018) darbas, kurį jis sukūrė Lietuvoje. Jame Nekrošius tarytum atliko teatrinę išpažintį, o Klaipėdos dramos teatras tapo lyg režisieriaus atsisveikinimo namais, kuriuose aktoriams buvo leista ne tik iš arti susipažinti su Nekrošiaus darbo metodu, bet ir suprasti, ką greta jo visus keturis dešimtmečius išgyveno kiti aktoriai, kūrę sudėtingiausius vaidmenis jo spektakliuose. Spektaklį analizuoja teatrologė Daiva ŠABASEVIČIENĖ.

‘HEY, DEATH, WHERE ARE YOUR TEETH?’

The play *Sons of a Bitch*, based on a novel of the same name, both of which are by Saulius Šaltenis (premiered on 3 February 2018), was the last work the director Eimuntas NEKROŠIUS (1952–2018) staged in Lithuania. For Nekrošius, the play was almost like a theatrical confession, and for the Klaipėda Drama Theatre it was a funeral home where the actors had the opportunity not only to discover the director’s methods for themselves, but also to understand what other actors had to live through when working with him on the most difficult roles in his plays over the last forty years. The drama specialist Daiva ŠABASEVIČIENĖ analyses the play *Sons of a Bitch*.

„Kalės vaikai“ (premjera – 2018, vasario 3) – paskutinis šviesaus atminimo Eimunto Nekrošiaus spektaklis, kurį jis sukūrė Lietuvoje. Ir tai ne vien simbolis. Nereikia būti okultistu, kad suprastum aukštesnių galių egzistavimą, kad įsitikintum, jog didieji menininkai apdovanoti trečiaja akimi, nuojauta, poetiniu mąstymu. Nekrošius, pastatęs Sauliaus Šaltenio „Kalės vaikus“, tarytum atliko teatrinę išpažintį, atgailą, kuri tapo regima, nes ją įkūnijo šio spektaklio aktoriai. Klaipėdos dramos teatras tapo tam tikrais Nekrošiaus atsisveikinimo namais, kuriuose kiekvienam buvo leista ne tik iš arti susipažinti su režisieriaus darbo metodu, bet ir suprasti, ką greta jo visus keturis dešimtmečius išgyveno kiti aktoriai, kūrę sudėtingiausius vaidmenis jo spektakliuose. Visa aktorių bendruomenė liko gyventi vienvietėje. Juk teatras yra antroji šeima. Todėl ne vienam kūrėjui Nekrošiaus netektis tapo itin apčiuopiama. Tai ne vien dvasinio ryšio praradimas, tai – harmoningos kūrybos suardymas. Juk protingas aktorius be gero režisieriaus pasmerktas nuolatinei kančiai.

2018 metų liepą, kai Nekrošiaus mylimoje Šiluvoje buvo rengiamasi spektakliui „Jobo drama“, jis prisiminė savo gimtinę Pažobrį, kurį „juosė daug senų medžių. Į vieną didžiulį beržą kažkas paėmė ir įkėlė mūką. Kaip keista, jis tebestovi. Ir mūka tebėra. Nežinau, kas ją įkėlė, ir jau niekada nesužinosiu. Man visą laiką tai buvo įdomu. Vis galvoju, kaip ten buvo, kad visi didžiuliai medžiai buvo išpjauti, suversti į griovius ir užkasti, o šitas beržas paliktas“¹. Žemaitija, nusagstyta kopyltstulpiais, Šiluva, kurioje dar 1608 metais apsišėkė Švč. Mergelė Marija, susigražino ištikimą sūnų, kuris niekada nebuvo išsižadėjęs gimtųjų namų; anaiptol, skelbė sugrįžimą į tėvų žemę, į savo tikruosius namus. Teatro žmonėms jis išliks kaip toji mūka, viliojanti savo kančios tikrumu. Nekrošiaus mes neregime erškėčiais vainikuoto, jis gal labiau primena guldymo į karstą skulptūrą. Todėl šventoj žemėj, kapinių nuokalnėj, supiltas kapas tarytum uždaro dantiškąjį pragaro ratą.

Ir šia paskutinio rato stotele tapo spektaklis „Kalės vaikai“. Tai per trumpiausią laiką – porą mėnesių – surepetuotas spektaklis. Tai spektaklis, kurio temą, nieko nuostabaus, pasirinko pats režisierius. Šiame spektaklyje nėra jokio teatrinio dirbtinumo, čia viskas tarytum naivu, lyg gyvenimas būtų paprastas. Tačiau Nekrošius jo smagratį taip įsuka, kad išbandymų stotelės kaskart atveria vis didesnį skausmą. Nekrošiui mirtis švyti. Jis net scenoje apgyvendina patį Kristijoną, suprask, Donelaitį, kuris, nors miręs, ne tik visus stebi, bet ir tampa skausmo priežastimi. Spektaklis kvėpuoja lietuviško gyvenimo ritmu. Tad nesunku atrasti dar daugiau sutapimų ir susitapatinimo elementų.

Iki to statyti spektakliai vertė atsisukti į begalę svarbių temų, o „Kalės vaikuose“ pasiekta neįtikėtina gelmė. Čia kalbama ne tik apie vėles, čia jos klaidžioja greta gyvųjų. O mirties lovoje gulintis Kristijonas – geriausias Nekrošiaus draugas. Dar 2003 metais režisierius sukūrė du spektaklius: „Donelaitis. Me-

Saulius Šaltenis. „Kalės vaikai“. Režisierius – Eimuntas Nekrošius, scenografas – Marius Nekrošius, kostimų dailininkė – Nadežda Gultiajeva. Varpininkas Karvelis – Darius Meškauskas. Klaipėdos dramos teatras. 2018. Dmitrijaus MATVEJEVO nuotrauka

tai. Pavasario linksmybės“ ir „Donelaitis. Metai. Rudens gėrybės“. Donelaitis kaip niekad buvo arti mūsų. Visą šį laikotarpį galima buvo justti, kad Nekrošiui Donelaitis svarbus. Sutapimai ar ne – ne mums spręsti: Donelaitis ir Nekrošius mirė sulaukę 66-erių. Jie abu net vizualiai panašūs. Pirmasis rašė hegzametru, o antrojo spektaklių turinys hegzametriškas. Donelaitis savo tekstus kūrė antikinės eilėdaros šešių daktilinių pėdų eilutėmis, o Nekrošius mus išmokė scenoje kalbėti šešiais sluoksniais. Jis išmokė scenoje ištarti ilguosius skiemenis – prasmes, o vėliau kiekvieną prasmę palydėti pauzėmis, užpildytais įvairiais sceniniais palakiojimais. Čia nieko nerasi plokščio, buitiško, beprasmiško. Ypač stebėdamas „Kalės vaikus“ gali suprasti, kokia galinga išmintis valdo šį spektaklį. Režisierius, lyg petim atsirėmęs į Donelaitį, sukuria egzistencinius poliūs, laikančius žmogų. Donelaičio aprašyta bene labiausiai pažeminta Prūsijos bendrija per Šaltenį ir per Nekrošių, per Klaipėdos dramos teatrą tampa bibliiniu vienetu, kurį šiandien galime skaityti kaip bizantinę tapybą. Iki Nekrošiaus mirties tos sceninės freskos švytėjo teatrinės bažnyčios viduje, o šiandien mes tų „ikonų“ reikšmes matome ant viso teatrinio statinio – ir iš išorės.

Nekrošius teatrinės kalbos hegzometro išmokė ir tuos, kurie ne visada buvo atviri net paprasčiausiai teatinei abėcėlei. Ir šis šuolis nuo pačių pradžių pradžios iki prasių semantikos, šių, atrodytų, skirtingų ir nesuderinamų polių, mūsų kultūroje suformavo fenomenalų atvejį. Klaipėdos dramos teatro aktoriai, vaidinę daugelyje spektaklių, Nekrošiaus spektaklio sistemoje tarsi pasijuto padrąsinti, atradę ne tik Nekrošių savyje, bet ir viso gyvenimo ištarmę: per teatrą, per šio fenomenalaus

meno gyslas privalu išsaugoti savo žemės šventumą. Tik aukštos moralės žmogus, tik jo darbštumas yra mūsų tautos galia.

Spektaklis prasideda alsavimu. Dariaus Meškausko Varpininkas Karvelis gulasi už ką tik nukirsto medžio kaladės ir garsiai alsuoja. Tas alsavimas – žmogaus ir gyvo medžio sutapatinimas – šiandien tampa Nekrošiaus ženklu. Jo visa kūryba alsuoja filosofine poezija, tačiau taip paprastai, taip regimai ir gyvai, kaip ligi šiol ne taip dažnai teko matyti. Tarytum susidurtume su savo tautos alsavimu – per Šaltenį kalbėdamas apie Donelaitį, Nekrošius kalba apie mūsų tautos dalią.

Taip jau būna, kad gerų režisierių darbai laike tik stiprėja, auga. Šitaip įvyko ir su „Kalės vaikais“. Po premjeros šis spektaklis tik auga. Tą augimą dar spėjo užfiksuoti pats spektaklio kūrėjas Eimuntas Nekrošius: pora dienų iki mirties prasaręs, kad „tik dabar reiktų nufilmuoti šį spektaklį“.

„Kalės vaikai“ – neskubrus spektaklis: jame dominuoja įsiklausymas. Žiūrint spektaklį šiandien, atrodo, kad pats Nekrošius viską girdi ir mato, ir taip yra dėl to, kad kūrinys kalba apie tai, kaip gyvenimo nuvargintame kūne lieka tik dvasia. Jau ne pirmame Nekrošiaus spektaklyje laisvės tema išlieka poteksčių zonoje, tačiau taip atsitinka tik dėl to, kad režisierius, mylėdamas žmogų, pirmiausia rūpinasi to žmogaus išlikimu. Todėl jam ypatingai artimos donelaitiškos temos, Donelaičio žmogus, kuris nuolat veikia tam tikroje nelaisvėje, tačiau jis visada yra laisvas prieš gamtą, nes visą laiką yra laisva jo dvasia. Nekrošius, nekurdamas avangardo, o nuosekliai įprasmindamas tekstą, suformuoja tik jam vienam būdingą unikalią veiksminę dramaturgiją.

Saulius Šaltenis. „Kalės vaikai“. Režisierius – Eimuntas Nekrošius, scenografas – Marius Nekrošius, kostiumų dailininkė – Nadežda Gultiajeva. Lotė – Karolina Kontenytė, Patarėjas Abelis – Edvardas Brazys. Klaipėdos dramos teatras. 2018. Dmitrijaus MATVEJEVO nuotrauka

„Kalės vaikuose“ Nekrošius aktorius skatino, kad jų sceninis koegzistavimas būtų kuo natūralus, kuo harmoningesnis. Ir kartu, kaip dažname savo spektaklyje, jis maksimaliai išnaudojo aktorių gebėjimus. Ir visa tai paženklinta paprastumo grožiu, įvairiomis prasmėmis. Tarkim, Meškauskas, plevendamas viena ranka, nesunkiai asocijuojasi su vėju, o pavargęs (ir režisieriui leidus) jis nuleidžia tą ranką, ilsisi, kol vėl ima plazdenti. Jokio teatro, jokios apgaulės, viskas vyksta galvoje. Nekrošius augina prasių bokštą, tapdamas scenos Donelaičiu. O šis natūralus, netgi vaikiškai naivus sceninis elgesys pasiduoda įvairioms transformacijoms. Todėl Nekrošiaus teatre žmogui nesunku virsti vėle. Čia kuriama pasaulio visuma palaipsniui įsisuka į gergždžiantį gyvenimo smagratį.

Kodėl Eimuntui Nekrošiui vėl parūpo Sauliaus Šaltenio kūryba? Iki „Kalės vaikų“ jis buvo pastatęs du spektaklius pagal šio rašytojo kūrinį – „Duokiškio baladės“ (Kauno dramos teatras, 1978) ir „Katė už durų“ (parašyta kartu su Grigorijumi Kanovičiumi; Jaunimo teatras, 1980). Be to, prieš dvidešimt metų kaip tik Sauliui Šalteniui esant ministru buvo įsteigti antrieji režisieriaus namai – „Meno fortas“. Ištikimybė autoriui, ištikimybė temoms, prasmės, kurios gimė viename laike – dar vienas Nekrošiaus ženklas. Jokio blaškymosi ir „sintetinio“ temų ieškojimo.

„Kalės vaikai“ – vienintelis Nekrošiaus spektaklis, kuriame taip smarkiai veikia žodžiai, tarytum šis režisierius būtų pavargęs „žaisti“ teatru. Ne kiekvienas skaitytojas gali iš karto perkąsti šį Šaltenio kūrinį, nes jame labai daug prasių, nuo-

jautų, temų ir potemių. Jį tiesiog reikia mokėti skaityti. Reikia nebijoti skaityti, nes mirtis čia – nuolatinis tekstą lydintis motyvas. Tarytum pasikalbėjimas apie žmogų. Šaltenio retorinis klausimas: „Ė... ė... mirtie, kur tavo dantys?“ Nekrošiaus išskleidžiamas artimu planu. Personažai vienas į kitą žvelgia išplėstomis akimis, o jeigu ne vienas į kitą, tai tiesiai į žiūrovus. Aktorius Jonas Baranauskas, spektaklyje vaidinantis Elgetą, buvusį teisėją, ir Ponaitį Marą, netrukus po režisieriaus mirties be užuolankų sakė: „<...> Spektaklis yra apie mirtį, anapusinį pasaulį, ir man tenka jame vaidinti Mirtį. E. Nekrošiaus pastaba apie akis, kaip ir kiekvienas jo žodis, kuriais jis nesišvaistė, turi daug prasių, simbolių. Automatiškai naudodami kūną ir pojūčius, kurie mums duoti, net nesusimąstome apie akis, apie tai, kad akys – tai tavo pasaulis, per kurį tu žiūri ir kiti tave mato...“ Svarstydamas apie režisieriaus pastabas, Baranauskas prisiminė vieną iš paskutinių Nekrošiaus minčių: „Akys – didžiausia dovana, per kurią gali perteikti žiūrovui ką nori. Jauni aktoriai nemato žiūrovo, lyg akių neturėtų“².

Nekrošius Šaltenio tekstą augina lyg plataus vainiko medį. Jau nuo pirmųjų scenų, kai prabyla Edvardo Brazio Patarėjas Abelis, žiūrovas papuola į poetinį teksto ir režisūros lauką („Tai ne nuodėmė, ne nuodėmė... Nurimk, širdelė. Dievui patinkanti darba, brangioji, atliekam. Buvau negyvas, miręs vyras. Tavo švelnumas, tavo dorybės, tavo deginantys tepalai, tavo gydantys, nežmoniško kartumo ir bjaurasties kupini vaistai prikėlė mane kaip Lozorijų. Tu šventa moteris, ir jei kas išdrįs nors žodį... aš... aš... O, Dieve, Viešpatie Galybių, ačiū, kad atsiuntei tokią mo-

terį, puikią Lotę...⁴³) Poetinis, asociatyvus matymas dar nepažintus tylaukius paverčia paradoksų kupina teatine kalba.

Nekrošiaus poezija gimsta ne vien iš simbolių ar metaforų. Dažnai tai – paradoksų kalba. Šiluva, kurioje susiformavo režisierius, išliko jame iki paskutinio spektaklio, kuriame pasaulis alsuoja nuo pačių netikėčiausių dalykų. Čia didelis virsta mažu, o mažas – dideliu. Iš vaikystės tebesitęsiantys atpažinimai atkeliavo iki „Kalės vaikų“. Čia nukirsto medžio kaladė įveiksminama, apžaidžiama, kol tampa nematerialiu kūnu. Sveiko, drūto medžio kaladė tampa žmogaus kančios simboliu. Čia didelė vinis meilei prikala širdį... Kad ir nedaug simbolių, tačiau jie asociatyvūs, poetiški, atklydę iš ten – iš Šiluvoje praleistos vaikystės. „Tai kur mirtis, a? Ē, mirtie, ir medis, ir aš vis tebevyvas...“

Aktorius Darius Meškauskas, sugebantis valdyti tiek racionaliąją spektaklio, tiek metafizinę dalį, šiam medžio gabalui suteikia keistai stumdomos – ar spardomos, ar į patį žmogų atriedančios civilizacijos pojūtį. Įkūnydamas Varpininko Karvelio portretą, Meškauskas savo monologus ne išsako, bet išgyvena, tarytum įsikūnydamas į patį Nekrošius. „Juk užsispyrę ponas Kristijonas, ne taip, kaip mes visi, gyventi vien iš Viešpaties taurės gurkšnodamas. Ir per pamokslus mokė: ‘Gerkit iš Viešpaties taurės, ne iš šėtono...’ O kurgi ta Viešpaties taurė?“ Aktorius, lyg Nekrošius, monologo metu pradeda kalbėtis su amžinybe. Laikydamsis už ausies, jis šaukia į dausas, lyg bandydamas išgirsti atsakymą: „Ēė, kur tavo, Viešpatie, taurė?“ Šaltenio tekstas Nekrošiaus spektaklio kūne tampa nepaliaujamų žmogiškųjų svarstymų lavina. Kartais tekstas skamba kaip skaitiniai iš Biblijos, kartais – kaip žmogiškieji praeiksmiai. Dievas ir šėtonas – greta. Kiekvienam valia pasirinkti savąjį. („Kiekvieną kartą kokios bjaurasties neįstengdamas įveikti ar išsilenkti, apmirdavo mūsų Ganytojas, lyg nuo aukšto kalno staiga po kojomis jam būtų atsivėręs niaurus pragaro slėnis, – kur tas tikrasis teisingumas, artimo meilė? Gal taip ir Kalėdų naktį nuo žmonių sužvarbęs nuėjo į tvartą pasiguosti pas dorėsius ir teisingesnius gyvulus?“⁴⁴)

Spektaklis lyg stulpas, Nekrošiaus kūrybos krauju palaišytas, kaskart išleidžia vis naujus ūglius... Aktoriai vis tolsta nuo buitinių judesių, prasmų. Po režisieriaus mirties jie vaidina jam, jie kalbasi su juo. Tad laikant kaladę ar mėtant ją į dangų, neatsitiktinai už to dangaus užkliūva žvilgsnis. Tai – ne žiūrėjimas į dangų, kažkas tą žvilgsnį pagauna...

Kai kurios spektaklio scenos brėžia apskritimą – lyg kosminę mandalą. Įėję į sceną personažai apsuka ratą, tarytum „išvalydami“ atmosferą, pažymėdami tam tikrą dvasinę erdvę. Ir nors dažnoje scenoje, rodos, kalbama apie žemiškus dalykus, nuolat pabrėžiamas materialaus pasaulio laikinumas. Meškausko Varpininkas, laikydamas kaladę, ne vienoje scenoje įsikūnija į medį. Bene labiausiai tikėdamas tuo, ką sako, Varpininkas žodžius įveiksmina, įsuka, garsai tampa giedojimu, tarytum stebuklas ima tekėti aktorius kūnu. Todėl vėliau, kai tekstas užkliūdo patį žiauriausią žmonijos išmislą – karą („Nejaugi vėl karas?“), Meškausko emocijų laukas būna toks galingas, jog nejučiomis jo nemirksintis žvilgsnis pradanginamas susikaupusiose ašarose. Jos nerieda, nes neverkiama. Tai emocinis pliūpsnis, nes aktorius mums nori atverti visus stebuklus „jam mirus“. Rodos, dangus ir žemė sukilo, „sniegas kelius užvertė, žiemą žaibavo“⁴⁵.

Spektaklyje pabrėžiamas medžio kentėjimas, tad neatsitiktinai Meškausko Karvelis paprašo žmonių pasaugoti, palai-

kyti medžio kaladę. Ir nors bijoma atsigręžti į savo vargus ir įvairias pasaulio negandas, ir nors slepiamasi nuo savęs pačių, Nekrošiaus gyvenimas skaidrus, nes jis švyti tikrumu. Kaip Šaltenio romane, taip ir Nekrošiaus spektaklyje veikėjai atsukami į Dievą. Gyvenimas išbando žmones, tad tik skausmas ir patirtis visa tai išgrynina: stipresni Dievo akivaizdoj sutvirtėja, silpnieji nususuka nuo jo.

„Kalės vaikai“ – spektaklis, pripildytas garsų; tai žmonių tankūs kvėpavimai klūpant, šaižus dunksėjimas, sklindantis nuo popierinių, lyg išdrožtų milinių... Šio spektaklio muzikalumas, kurio pagrindines tonacijas suderino kompozitorius Antanas Jasenka, suformavo tiksliai personažų charakteristikas. Kartais aktoriai, sakydami tekstą, intonuodami, jį paverčia dainavimu. Tekstas liejasi Edvardo Brazio įkūnyto Patarėjo Abelio lūpomis. Intonacijos, skirtos Lotėi, skamba kaip melodija: „Bet noriu būti kitoks... noriu būti geras ir tau nors bent kiek patikti“. Lotė į tai atsakydama retoriškai klausia: „Kurgi tas stebuklingas kraštas? Nėra tokio... Gal sapnuose?“⁴⁶, o tą klausimą lydinti kita jos frazė nuskamba kaip muzikinis numeris: „Aš žinau, kur yra fleitos...“

Pirmojo veiksmo pabaigoje šie žmonės atrodo kaip iš praeities išnirusios vėlės... Reginos Šaltenytės Marija jas lyg marionetes išjudina, išstumia iš scenos. Net lovoje gulintis ir visko klausantis Kristijonas tokioj sau artimoj aplinkoj prisikelia ir vaikšto kartu... O dingus kaladei, jis pakelia paklodę, parodydamas, kad po lova jos nėra. Taip šypsosi jau ne Done-laitis, o Nekrošius. Režisierius, mus prijaukindamas, atverdamas mūsų sąmonę scenoje teatru skaitomam tekstui, leidžia ne tik atpažinti lietuviškos tapatybės kodus, bet ir kultūrinės savimonės tęstinumą. Todėl nesunku įsivaizduoti, kaip šis – paskutinis Eimunto Nekrošiaus spektaklis – bus skaitomas Rusijoje (planuojamos net kelios gastrolės⁴⁷), – tai ne vien šio režisieriaus spektaklis, tai lietuviško mentaliteto kodas.

Apie „Kalės vaikus“, kurtus 1972–1988, o išleistus 1990 metais, poetas ir dailininkas Leonardas Gutauskas rašė: „Kalės vaikai“ – žiaurus stebuklas, atautas auksiniais šviesos ir juodais požemių siūlais... Knyga, kokios lietuvių literatūroj dar nebuvo (gal, duos Dievas, atsiras)... Knygoje baisyji žemiškosios būties marmalynė yra begaliniai skaidri, nes visa joje kibirkščiuoja, atrodo, Kalėdų naktį laikai tarp pirštų šaltosios ugnelės šakelę, ir jos šviesa apšviečia sielos patamsius... Mirė ir gyvieji sėdi po vienu medžiu, ir jų kojas, kaulus, veidus iš lėto apauga žemiškojo laiko žolė, o kažkur neapripiamose aukštybėse dunkso sustingęs visa apimantis Amžinas laikas... Tyla, kurioje įvyksta stebuklai“⁴⁸. Žiūrėdamas spektaklį gali realiai justi vidinį menininkų dialogą, tarytum jie visi sėdėtų ant to paties „auksinių dulkių debesies“. Išpažinties vertikalė labai tvirta ir vientisa, tik horizontali trūkinėjanti šaka – švytintis punktyras – primena suaižėjusio gyvenimo nuotrupas. Scenografas ir šviesų dailininkas Marius Nekrošius, kartu su režisieriumi visai aplinkai, kad ir kokia ji būtų – užkeikta, drumzlina ar sielvarto pilna – suteikia ramybę. Scena tarytum tapoma: dažniausiai mejerholdiškomis šviesos horizontalėmis, o kartais – iš viršaus, lyg mėnulio šviesa, primenančia visiems gerai atpažįstamas lietuviško dangaus pašvaistes... Amžinybė ir kasdienybė, mitologija ir buitis – čia viskas kartu. Net stalas šešiams su dviem arbatinukais tampa sustojusio laiko simboliu. Jis stovi scenos gilumoje, jis nieko nereiškia buitiniame gyvenime, bet jis yra egzistencinio gyvenimo būtinybė. Lygiai

Saulius Šaltenis. „Kalės vaikai“. Režisierius – Eimuntas Nekrošius, scenografas – Marius Nekrošius, kostiumų dailininkė – Nadežda Gultiajeva. Patarėjas Abelis – Edvardas Brazys, Marija – Regina Šaltenytė. Klaipėdos dramos teatras. 2018. Dmitrijaus MATVEJEVO nuotrauka

taip pat spektaklyje popierius virsta gėlių puokštėmis, o mizanscenas skiria ne „cheminis“ režisavimas, o Nekrošiaus išmonė: prie mirusiojo nutiesiamas baltas kilimas (išvyniojamas baltas popieriaus ritinys), ir mes čia pat galime persikelti į visai kitas minčių erdves ir suprasti tai, prie ko yra vos vos prisiliečiama. Ir nors nežinai, kas yra mirtis, nes niekada dar nemirei, tačiau „visi mirdami ta pačia kalba gargaliuoja“.

Kaip Šaltenio romanas, taip Nekrošiaus spektaklis nukelia mus į XVIII amžiaus Mažąją Lietuvą, kuri tuo metu buvo pavaldi Prūsijai, bet visas dėmesys sutelkiamas ne tiek į istorinius faktus, kiek į apibendrinimus. Todėl mes galime kartu su kūrėjais improvizuoti, bandydami ne iš jų ištraukti pasakojimo tikslumą, bet patys pasiduoti asmeninėms emocijoms. Todėl kai personažai pučia į stiklainius, žiūrovui užtenka prisiminti ir net kūnu pajusti stiprios pūgos „skonį“ ir ne tik garsu, bet ir jausmu išgirsti: „Paskui gal nagus graušim, nepriskaičiavę pasiklydusios sielos? Nes kiekgi mūsų – tik sauja tuščių Dievo aruoduos, ir ta užteršta, su piktžolėm, kūkaliais, o žiemės dantys ilgi ir mūsų giminės pusėn smailai nugalasti“.

Nekrošiaus spektaklio kodas mums leidžia kartu su personažais ne tik kurti lietuviškos tapatybės tęstinumą, bet ir atlikti išpažintį. Vaido Jočio Mokytojas primena bažnyčios mūrijimą – kaip „seną medinę po rąstą kaip skruzdėlės išėmė“. Ir svarbiausia: „Duok, Dieve, jums, ponai, bent dalelę tokios Kristijono silpnaprotystės, kurią dori žmonės išmintimi vadina“. Meškausko Varpininkas Karvelis, pasišlubuodamas ratu eina, Sigutės Gaudušytės Baltosios kalės kasos / uodegos lai-

kydamasis, išpažįsta: „Valgiau pyragus, bet su to nekalto žmogaus krauju... Samdžiau pavargėlius ūkyje dirbti, dažnai juos pavarydavau, nieko nesumokėjęs... Kas dar?“

Bene skaudžiausias kūrinio motyvas – kaskart išnyranti dantų tema, kuri tampa viso gyvenimo apibendrinimu. Kai Varpininkas paprašo sugrąžinti jam dantis, prasideda nežmoniško stiprumo lietus, tarytum ledais lytų. Nužmogėjimo virtinė pasiekia kulminaciją. Apakęs Karvelis neranda savo ganytojo pono Kristijono dantų. Juos pavogė: „Nesužiūrėjau...“ Ir tas pasigirdęs baisus lietus – lyg sąmonės užtemimas, nužmogėjusių žmonių „išmonė“. („Ir dar vienas nenaudėlis į medį pasilypėjęs tyčia apšlapino... Juokės patenkinti, lietus, sakė, lyja. Tik kad sūrus ir dvokia. Šitaip mane pakrikštijo tie perėjūnai iš tų naujųjų, kurie kaip skėriai mūsų žemėn vis plūsta.“)

Prasmių erdvės kuriamos ne iš siužeto, ne iš žodžių, o iš visumos, kuri susiformuoja atrakinant giluminius, vos matomus žmogiškumo veiksnius. Prasmės tarytum slepiasi po Nadeždos Gultiajevės sukurtais kostiumais – paltais, kurie yra lyg kevalai ar išnaros. Juos nusivilkus lieka gležnas ir smarkiai pažeidžiamas žmogus. Ir Dievo Angelas nenusileidžia, nenumalšina skausmo. „Ai, Dievas vis vėluoja, bet jis ne samdinys, ne koks mokyta pašto karvelis...“ Ir tuomet Meškausko Karvelis tampa betarpišku scenos ir žiūrovų salės „surišėju“, jis kreipiasi į žiūrovus, prašydamas jų pasaugoti kaladę.

Nekrošius kiekvienai scenai sukuria kulminacinius taškus. Jo veikėjai šiaip sau į sceną neįeina, jie lyg šamanai ratus suka, skaito, laikydami lapus ne rankoje, o ant kojų kelties pasidė-

jė... Režisierius, viską pasimatavęs, kiekvieną detalę apgalvojęs, net kėdes naudoja ne pasėdėjimui, o geresniam vieno į kitą įsiziūrėjimui. O skrybėlė į dangų paleidžiama kaip meilės balandis... „Amerikoj pailsėsime, – sako Abelis mylimai Lotei. – Tik pasirink mane. Kam tau tie išprotėję sužadėtiniai?“

Įvairios gyvenimo nuotrupos, skirtingų žmonių likimai čia pat suformuoja Kristijono gyvenimą. Visą – nuo pradžios iki pabaigos, iki iškeliamo į dausas. Lyg tai pats Nekrošius būtų nubrėžęs savo gyvenimą, lyg būtų nujautęs, lyg būtų atpažinęs mirtį. „Kur tu regėjai angelą be sparnų? – klausia Baltoji Kalė. – Ar nematai kyšančio surūdijusio vinies? <...> Baigęs jau tavo laikas, paimsiu tavo sielą, iš kūno su kvėpavimu išeinančią sukąsiu atsargiai dantimis, ir jau keliausim...“ Meškausko Varpininkas lieka avanscenoje, sukdamas ratus; aklojo lazdele stuksendamas į grindis, jis nemirksinčiomis akimis žvelgia į dangų.

Būtina suvokimo sąlyga – atsisakyti vertinimo formulių. Pats režisierius niekada nežinojo, kur link keliauja jo žmonės, kada susiaurėja ar susikryžmina įvairūs jų vieškeliai. Tad suvokimo formulės čia negalioja. „Kalės vaikai“ skirti žmogui, nes yra apie žmogų. Detali vieno ar kito personažo charakteristika tą žmogų Nekrošiaus rankomis paverčia gamtos dalimi. Vien todėl tas žmogus mūsų akyse tampa vaizdiniu, tam tikra metafora. Mes regime, kaip per abstrakčias veikėjų charakteristikas aktoriai sukuria konkrečias reikšmes, kurios, perleistos per juos pačius, vėl tampa filosofinėmis abstrakcijomis. Konkreti kūrėjų išmonė tampa bendratimi. Gal dėl to scenoje nesunkiai randasi humoras. Personažai papuola į tokias aplinkybes, kuriose gyvenimiškas absurdas ima švytėti. Režisieriaus meilė gyvenimui tokia atvira, kad jis tolygiai piešia tiek sėkmės, tiek nesėkmės aplinkybes. Ir visi poelgiai vienodai reikalingi, nes išryškina kraštutines žmogaus savybes. Paprastai jos yra negatyvios, tačiau kartu ir labai gražios, nes ne kartą gyvenime patirtos, atpažįstamos. Tokiomis akimirkomis įvyksta sakralizacija – ją galima prilyginti dievdarbams, kurių Lietuvoje jau vos keli teliukai, tiems, kurie „negražiai“ drožia ir labai įdomiai tas skulptūras nuspalvina. Neatsitiktinai ryškiausias telkinys – Žemaitija. Nekrošiaus „išdrožti“ žmonės – lakoniški, jiems suteikti vien būtiniausi atributai. Tokia kūrėjų nuostata padeda pabrėžti vidinę personažų ekspresiją, išsaugant vieno ar kito aktoriaus autentišką veido išraišką. Todėl atsisakoma sodraus veidų grimavimo, ypatingų šukuosenų.

Nekrošius per aktorius, per kuriamą atmosferą supina, suriša pačių įvairiausių žmonių gyvenimus. Atnarplioti neįmanoma. Tad sekdamas Šaltenio išrašytų žmonių keliais nesunkiai peršoki į belaikės filosofijos formatą, kuris veikia daug stipriau už bet kokią šiuolaikinę dramą. Žiūrovas taip pat tampa kūrėju, nes emociškai dalyvauja procese. Ir nors spektaklis sudarytas iš skirtingų scenų, iš nuojautų ir atskirų minisiužetų junginių, aktoriams palikta pakankama erdvė jų išmonei atsiskleisti. Rodos, paprastas, bet ryškus pavyzdys – Kristijono motiną įkūnijusios Nijolės Sabulytės ir Ponaitį Marą – Donato Švirėno scena, kurioje tiesiog skaitai ne tik romano siužetą, bet ir pačių aktorių suformuotą gyvenimo filosofiją. Mefistofeliškos išvaizdos Švirėnas: išraiškingos mimikos ir išskirtinės plastikos, nuo pat pirmų sceninių akimirkų jis pasirodė kaip Nekrošiaus teatro senbuvis. Jo kaulėtas veidas, ypatingas žvilgsnis reiškė daugiau nei tariami žodžiai. It paukščiui pakeliant sparnus – už nugaros užmetant rankas, be jokių emocijų išariant:

„Visa jūsų giminė, visa jūsų lietuviška kalės veislė yra iki gyvo kaulo prasiskolinus“. Ponaitis iškoneveikia visą Kristijono giminę, pademonstruodamas sukčiaus teisingumą. Tad šalia jo kukli Kristijono motina Sabulytės dėka padeda atpažinti visai kitą pasaulį, kuriame svarbi ne gestikuliacija, bet susitelkimas į mintį, į ištartą žodį, o tai reiškia – į savo šeimą, į Kristijoną.

Mirusio Kristijono akivaizdoje, jam gulint ir viską „klausant“, Nekrošius surengia personažų „ekspoziciją“. Greta esantys išdėstomi kaip gyvame paveiksle: Jočio Mokytojas prisėda lovūgaly greta Kristijono, kiti „išdėliojami“ taip, kad visas dėmesys būtų sutelktas į gulintį Kristijoną: Vaido Brazio Patarėjas Abelis ir Igorio Reklaičio Daktaras Zaksas susodinami ant kėdžių, Karolinos Kontenytės Lotei ir Reginos Šaltenytės Marijai atitenka nerimstančių moterų vaidmuo. Įdomi šių moterų partnerystė. Iš pažiūros skirtingos aktorės vis dėlto savo jautrumu ir atidumu labai viena į kitą panašios. Skiriasi tik jų plastika: Šaltenytės Marija juda plačiau gestikuliuodama, ir tai ypač pabrėžia jos balkšva, ilga suknelė, o Kontenytės Lotė – kaip raudonas, nerimstantis sceninis kamuoliukas. Ilgais palaidais plaukais, ji net nespėja teksto ištarti, ji tiesiog iššauna iš savęs. Žodžius „kuo daugiau mus spaudi, tuo mes tiesesnės“ ji išsako kaip savo *motto*. Aktorė kunkuliuoja tokia energija, kuri stipresnė už buteliuose „siaučiančią“ sniego pūgą. Lotė – tai vitališka jėga, ir aktorė puikiai įkūnija meilę gyvenimui, būseną, kai ir gimimas, ir mirtis reiškia tą patį. Kontenytės balsas žvituris, ji labai greita, nes tiki kiekvienu ištartu žodžiu, tad dažnoje scenoje ji lyg energetinis stūmoklis. Ji – kontrastas „erdvinei“ Jasenos muzikai, ji – kaip dar viena gamtos stichija. Šios aktorės vaidybos maniera netrukus tampa tiesos ir atvirumo simboliu. Tokie „nebutiniai“ aktoriai ir sudaro Nekrošiaus teatro pagrindą. Jiems režisierius visada skiria ypatingą vietą, apšvietimą. Tad Kontenytės Lotė ne sykį pastatoma prie sienelės, lyg įkeliama į nuo laiko parudusią portretui paruoštą drobę, – stovint jos fone, virš galvos aureolė – tai gražus senolės staltieselės nėrinys. Spektaklyje detalių labai daug, o kartu regime beveik tuščią sceną. Tokia ji palikta choreografijai. Daugiausia šioje erdvėje „šoka“ mirusiųjų vėlės. Palikę lyg iš cemento suformuotus apdarus, jie šokdami vėl tampa laisvi.

Ir tiktai Kristijono trajektorija apibrėžta, jis vienintelis akimis nesusitinka su gyvaisiais. Scenoje, spinduliuojančioje jaunystėje, tuomet, kai prieš Dievą klūpintys Abelis ir Lotė kalba apie Viešpaties atsiųstą angelą, skersai scenos pražingsniuoja vėlės. Stebuklas – prikelti mirusįjį... Prisikelia ir pats Kristijonas. Jo mirties žingsniai ir judesiai – gąsdinantys. Karsto nešėjas juostą persirišęs Kristijonas roboto žingsniu žengia į priekį ir pasistato piupitrą, išsitraukia natas (tai tiksliai nuoroda į Donekaitį, kuris 1740–1742 metais buvo Stalupėnų mokyklos muzikos mokytojas ir choro vedėjas), trumpai padiriguoja, trumpai pašoka su Marija ir vėl sugrįžta į amžinąjį poilsį.

Lietuvių teatre tai bene vienintelis ir nepakartojamas spektaklis, kada mirusieji tiek pat gyvi ir reikšmingi kaip gyvieji. Lotės meilė Kristijonui stipri, įveiksminti ir gyvuju, ir mirusiųjų gyvenimus. Emociškai šią sceną galima laikyti kulminacine spektaklio scena. Neatsitiktinai ją sustabdo meilės išroškusi Reginos Šaltenytės Marija, ne veltui kitos Varpininko Karvelio scenos pirmi žodžiai yra: „Kaltas, Viešpats mato, kad kaltas“. Vienintelis nuodėmės „liudininkas“, o tiksliau – jos sukėlėjas, netrukus ne tik pasakoja žiaurios kulminacijos pasekmes: Meškausko dėka mums leista visą tą pasakojimą įsi-

vaizduoti gyvai, nes be galo tikslios intonacijos, pauzės... Kai nuodėmės troškina, visiems norisi gerti iš Viešpaties taurės. Ir šią sceną vėl nutraukia iš savo mirties guolio prisikėlęs Kristijonas, vienu spyriu nublokšdamas Karvelį nuo kaladės. Įdomu tai, kad abu aktoriai, įkūnijantys Kristijoną, tikslūs: Vidas Jakimauskas savo stotu labiau panašus į Donelaitį (gal net į patį Nekrošių), o Aurimas Pintulis – neįtikėtinos vidinės energijos aktorius, tarytum arkangelas Mykolas, šioje žemėje bandantis susigrumti su šėtonu.

„Kalės vaikai“ – tai nuodėmių išklotinė, ir visos jos ne eksponuojamos, bet suvaidinamos gyvai. Lyg regėtume Dešimt Dievo įsakymų, kurių esminiai, kulminaciniai taškai yra pateikiami mums, žiūrovams. Kai besiaiškinant kas nors trenkia į mirusio Kristijono lovą, tasai šokteli, prisėsdamas joje. Kristijonas – kaip dorybė, kaip Dievo akis. Kristijono judesiu Nekrošius primena tai, kas yra teisinga, o kas – nuodėmė.

Hiperbolizuoti, kartais net groteskiški personažų šaržai kelia juoką, čia pat peraugantį į liūdesį. Tarkim, Igorio Reklaičio Daktaras Zaksas, valgydamas bulves, atsainiai pareiškia: „Kodėl mes turėtume dabar čia jaudintis dėl kažkoko kiaulės snukio?“ Dviprasmiški svarstymai – nuolatinės žmogaus būsenos. Net sentimentalai mylėdamas savo dukras, kartu jis kalba apie vienos jų beviltišką siekį tobulėti medicinos srity.

Bulvės su druska tokios skanios... Jas taip gardžiai visi skanauja, kol Marija šią „duoną kasdieninę“ užkloja mirusiųjų išnaromis. Taip scena keičia sceną, taip vėl atveriamą erdvę Varpininko Karvelio pasakojimams. Kai mirusiam Kristijo-

nui visa tai pabosta, jis prisikelia, stveria kaladę, it plunksną į dangų pamėto ir vėl sviedžia Karveliui. Sunki ta kaladė gyvųjų rankose! Įvairių postringavimų kupinas Kristijono tarnas Karvelis lyg niekur nieko tęsia savo svarstymus, o režisierius nesunkiai jungia skirtingas romano scenas.

Spektaklyje kalbama ne tik apie Dievą, bet ir apie krikščionišką pasaulėjautą, apie tai, kas pririša žmogų prie gimtosios žemės, apie tai, kas sielą kilsteli į viršų. Kartais ir žemėje galima pajusti anapusbės palaimą, tik reikia keliauti atvira širdimi, pažinti ir išpažinti meilę. Todėl, kai Brazio Abelis po naujo gyvenimo svajonių sugrįžta į realybę ir paprašo žiūrovų, kad tieji sugrąžintų jo neseniai jiems iš palaimos nusiųstą skrybėlę, supranti, kodėl ją režisierius sugrąžina tiesiai iš dangaus. Toks erdvių „supainiojimas“ yra Nekrošiaus režisūrinė stichija: regi konkretų dalyką, o jauti abstrakcijas.

Neatsitiktinai spektaklyje išnyra ir karo tema. Jautriai ir tiksliai viso spektaklio metu lydinti, kontrastuojanti, papildanti Jasenos muzika ir karo garsus Karvelio galvoje paverčia besidauginančiu garsu, – tuomet trenksmai ima veikti ne tik klausą, bet ir visą kūną. „Tai ką, rusai vėlei užėjo? Ne, rusai kitaip keikiasi. Nejau turkai?..“ Kaip būti, kaip elgtis, ką pasirinkti? Klaustukų liūtis, kurią išpyškina Meškauskas. Spektaklyje dauginasi ne tik liūdesys, Nekrošius daugiau priverčia mus susimąstyti, Karvelio lūpomis primindamas: „Jeigu palauksite, aš jums papasakosiu“.

Apakusiam Karveliui gelbsti Baltoji kalė, „angelas be sparnų“. Aktorė Sigutė Gaudušytė švyti, nes jos misija nepaprasta,

Saulius Šaltenis. „Kalės vaikai“. Režisierius – Eimuntas Nekrošius, scenografas – Marius Nekrošius, kostiumų dailininkė – Nadežda Gultiajeva. Kristijono motina – Nijolė Sabulytė, Daktaras Zaksas – Igoris Reklaitis, Marija – Regina Šaltenytė, Patarėjas Abelis – Edvardas Brazys. Klaipėdos dramos teatras. 2018. Dmitrijaus MATVEJEVO nuotrauka

josios kalė atėjo pasitikti Karvelio „mūsų nutupėtos sielos“, primindama, kad nevalia per dažnai šūkauoti „Ē, mirtie!“ Juk kiekvieną lydi ne tik jam priskirtas angelas, bet ir Baltoji kalė.

Dar Eimuntui Nekrošiui gyvam esant paskutinėje scenoje Meškauskas su ašaromis akyse tarė: „Baugu, ir nemoku mirti“. Aktorius ne kaip personažas, o kaip žmogus prisipažino: „Norėčiau savo Ganytoją pamatyti ir pasakyti... ką pasakyti, nežinau, bet vis tiek ilgiuosi...“ Režisierius šio aktoriaus lūpomis atliko išpažintį.

Švinines nuodėmes visi mes privalome išpažinti. Taip Karvelis, Baltosios kalės vedamas, josios ilgos kasos besilaidydamas, ratu keliauja... O tas ratas vis siaurėja, kol pasigirsta atviras ir skambus prisikėlusio Kristijono kvietimas, it sielos šauksmas žiūrint į dangų ir rankoje laikant bulvę, kaip tikro gyvenimo simbolį: „Ateik, Karveli, ateik, be baimės... Negi negirdi? Visą gyvenimą išrėkiau jus, tokius paikus vaikus, šaukdamas, krūvon rinkdamas... Visas geriausias vietas didesni ir stipresni užėmė... Bet kur parodysiu, ten ir taisydimės žiemai... Dabar kiekviena siela brangi, tai būkim kaip sargai savo broliui, kaip raktas spynai...“⁹ Kristijonas ant bulvės lupenos išraižo kryželį ir padeda ant kaladės. Šis paminklas, gaudžiant muzikai, siaučiant gyvenimo pūgoms, kurias Lotė ir Marija pučia į savo gyvenimo „stiklainius“, ženklina spektaklio pabaigą. Scenos viršuje šalia dviejų medžio šakų lieka plonas šviesos brūkšnys, tvirtinantis tikėjimo galią.

Šiandien „Kalės vaikai“ vaidinami it išpažintis. Kitaip ir įsivaizduoti neįmanoma. Dar pirmuosiuose spektakliuose, pas-

kutinėse scenose aktorių akys degė, o šiandien, kai režisieriaus jau nėra tarp mūsų, visas tekstas tarytum sakralizavosi. Girdi, regi ir supranti, kad aktoriai šio teksto jau net nesako – jie atvirai kalbasi su anapusybėn pasitraukusiu Kūrėju. Šis veiksmas nereikalauja papildomų pastangų, nes aktoriai išgyvena tai, kas sudaro jų nepakartojamą patirtį. Nekrošius lyg su spektaklyje naudojama didele vinimi prakalė mūsų sielas ir paliko kraujuoti.

Daiva ŠABASEVIČIENĖ

¹ Daiva GENYTĖ. Eimunto Nekrošiaus Šiluva. – Raseiniai: Alio. – 2018, lapkričio 20.

² Jurga PETRONYTĖ. Eimuntas Nekrošius paskutinį gyvenimo savaitgalį praleido pajūryje: „Jis buvo laimingas“, 15min. – 2018, lapkričio 21, <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/eimuntas-nekrosius-paskutini-gyvenimo-savaitgali-praleido-pajuryje-jis-buvo-laimingas-1050-1063368>.

³ Spektaklio tekstas patikslintas pagal Eimunto Nekrošiaus inscenizacijos rankraštį. Klaipėdos dramos teatro archyvas, p. 9.

⁴ Ten pat, p. 29.

⁵ Ten pat, p. 28.

⁶ Ten pat, p. 24.

⁷ „Kalės vaikai“ bus parodyti Tarptautiniame teatro festivalyje „Baltijiskij dom“ (Sankt Peterburgas, 2019, spalio 13) ir Tarptautinės teatro agentūros „Art-Partner XXI“ pristatyme (Maskva, 2019, spalio 16).

⁸ Saulius ŠALTENIS. Kalės vaikai. – Vilnius: Žaltvykslė, 2006, p. 420.

⁹ Spektaklio tekstas patikslintas pagal Eimunto Nekrošiaus inscenizacijos rankraštį. Klaipėdos dramos teatro archyvas, p. 31.

Saulius Šaltenis. „Kalės vaikai“. Režisierius – Eimuntas Nekrošius, scenografas – Marius Nekrošius, kostiumų dailininkė – Nadežda Gultiajeva. Kristijonas – Vidas Jakimauskas, Varpininkas Karvelis – Darius Meškauskas. Klaipėdos dramos teatras. 2018. Dmitrijaus MATVEJEVO nuotrauka

